

ἔπου παρ' οὐδενὸς ἐνοχλοῦνται καὶ οὐδένα ἐνοχλοῦν.

Τὸ δτι ὁμως οἱ Ἐπικούρειοι προσπαθοῦν νὰ διάγωσι τὸ βίοναυτῶν κατὰ τὰ ἰδεώδη τῶν θεῶν ἢ τουλάχιστον ἐντὸς ἰδεῶδους διαμέσου χώρου, δεικνύει ἡ ἠθικὴ τοῦ Ἐπικούρου.

Η ΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ

«Ἦδὺ τὴν θάλατταν ἀπὸ γῆς ἑρᾶν»!

Εἶναι γλυκὺ τὸ νὰ βλέπωμεν ἀφ' ὑψηλῆς ἀκτῆς τὴν ἀγωνίαν τῶν ἐπὶ σκάφους κλυδωνιζομένων εἰς λυσσωδῶς μαινομένην θάλασσαν, ὅχι διότι ἡ ἀγωνία τῶν συνανθρώπων γεννᾷ εὐάρεστον συναίσθημα εἰς τὴν ψυχὴν μας, ἀλλὰ διότι ἡμεῖς οὐδένα διατρέχομεν κίνδυνον. Εἶναι γλυκὺ νὰ βλέπωμεν μυριονέκρους ἀγῶνας καὶ ν' ἀκούωμεν τὴν ἀγρίαν τῶν ὅπλων κλαγγήν, ὅταν ἡμεῖς εὐρισκώμεθα ἐν ἀσφαλείᾳ. Ἄλλ' οὐδὲν γλυκύτερον τοῦ διαμένειν ἐντὸς τῶν μεγαλοπρεπῶν ἐκείνων καὶ αἰθρίων τῶν ναῶν τῶν ὀγκοδομημένων ἐκ τῶν διδαγμάτων μεγάλων σοφῶν, ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ὁποίων ἐσποτεύομεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν οἱ πολλοὶ ἀγωνίζονται ἐν τῇ πλάνῃ, ἐπιδεικνύουσι πνεῦμα καὶ μάθησιν, παλαίουν πρὸς ἀπόκτησιν δόξης, τιμῶν καὶ πλοῦτου, ἐργάζονται καὶ μοχθοῦσι νυχθημερόν. ὦ σεῖς τυφλοὶ καὶ ἄφρονες ἐντὸς ποίων ἐθύσσων σκοτεινῶν καταναλίσκετε τὴν ζωὴν σας! Δὲν βλέ-

πετε, ὅτι ἡ φύσις οὐδὲν ἀξιοῖ ἐπιτακτικώτερον εἰμὴ ὅπως ἀπαλλαγῶμεν τῶν πόνων, τοῦ φόβου καὶ πασῶν τῶν φροντίδων καὶ μεριμνῶν ἐπὶ τῷ τέλει, ὅπως ἀποκτήσωμεν πνευματικὰ ἀγαθὰ ἐν εὐθύμῳ εἰρήνῃ;

Διὰ τῶν ὀλίγων τούτων λέξεως ἀπεικονίζει ὁ Λουκρήτιος τὸ ἰδεῶδες τῶν Ἐπικουρείων. Ὑψίστη μακαριότης εἶναι δι' αὐτοὺς ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ πάσης ὀδύνης, παντὸς φόβου, πάσης μερίμνης, ὁμοίας πρὸς τὴν τοῦ ὄχλου. Ἡ ἐν μέσῳ εἰρηνικῶν ἀπολαύσεως ζωὴ. Τὸ ἰδεῶδες τῶν Ἐπικουρείων κατοπτρίζεται εἰς τοὺς θεοὺς των. Ἄμα ὡς ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ὁ φόβος καὶ ἡ ὀδύνη, παρέρχεται ὁ ὄριμνος χειμῶν αὐτῆς καὶ ἀνατέλλει εὐοίωνον τὸ ἔαρ τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἡδονῆς.

Ἡ ἡδονὴ εἶναι τὸ ὑψιστον ἀγαθὸν διὰ τὸν Ἐπίκουρον, ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ σοφοῦ, ἡ δὲ ὀδύνη τὸ μόνον κακόν, ὅπερ οὗτος ἀφείλει ν' ἀποφύγῃ. Ὅπως ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς γνώσεως, οὕτω καὶ ἐνταῦθα κριτήριον τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ εἶναι ἡ αἰσθησιακὴ ἀντίληψις, Ἡ πεποίθησις δὲ ὅτι δέον νὰ ζητηθῇ ἐν αὐτῇ τὸ κριτήριον τοῦτο, στηρίζεται εἰς τὴν ἄμεσον ἐμπειρίαν. Εὐθύς ἀπὸ τῆς γεννήσεως τὰ ἔμψυχα ὄντα, πρὶν ἢ ἀρχίσουν νὰ καθοδηγῶνται ὑπὸ τῆς νοήσεως, ἐπιδιώκουν τὴν ἡδονὴν ὡς ὑψιστον ἀγαθὸν καὶ ἀποφεύγουν ὡς μέγιστον κακὸν τὴν ὀδύνην. Εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν τῶν πλασμάτων ἀποκαλύπτεται τοῦ ἀνωτέρω ἀξιώματος ἡ ἀλήθεια.

Καὶ ἐρωτῶμεν τί εἶναι αὐτὴ ἡ ἡδονή; Ὁ Κικέρων μεταφράζει τὴν λέξιν «ἡδονή» διὰ τῆς λέξεως «voluptas» καὶ ἐννοεῖ δι' αὐτῆς εὐθυμίαν τινὰ τῆς ψυχῆς καὶ ἤρεμον, εὐάρεστον κατάστασιν τοῦ σώματος. Ἄλλ' ὁ Ρωμαῖος ῥήτωρ δὲν ἐκφράζει τελείως τὴν ἐν προκειμένῳ γνώμην τοῦ Ἐπικούρου Ἡ πραγματικὴ οὐσία τῆς ἡδονῆς συνίσταται κατὰ τὸν Ἐπίκουρον ἐν τῇ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ πάσης ὀδύνης, ἐν τῇ ἀποσοβῆσει παντὸς φόβου, ἐν τῇ ἀπολύτῳ γαλήνῃ τῆς ψυχῆς, τῇ

«αταραξία». Θετική τις ήδονή είναι τότε μόνον αναγκαία, όταν πρόκηται γὰ τεθῆ δι' αὐτῆς ἐκποδῶν ἢ ἐκ τῆς μὴ πληρώσεως ἀνάγκης τινὸς προερχομένη ὀδύνη· ὅταν πάσχωμεν, λόγῳ ἀνυπαρξίας τῆς ἡδονῆς κατὰ τὴν κυριολεκτικὴν καὶ ὑψίστην σημασίαν τῆς λέξεως, ὅταν ἐλλείπη δηλαδή ἡ ἀταραξία. Ἄλλ' εἰς τὴν περίπτωσιν δὲν βασανιζόμεθα ὑπὸ τῆς ὀδύνης, οὐδεμία παρίσταται ἀνάγκη θετικῆς ἡδονῆς.

Ἴσως ὁ διὰ τὴν ψυχολογικὴν αὐτοῦ ὀξυδέρκειαν διακρινόμενος Nietzsche ἔχει δίκαιον ἰσχυριζόμενος τὰ ἑξῆς προκειμένῳ: (Fröhliche Wissenschaft, σελ. 81). «Εἶμαι ὑπερήφανος, ὅτι συναισθάνομαι τὸν χαρακτήρα τοῦ Ἐπικούρου κατὰ τρόπον διάφορον ἴσως παντὸς ἄλλου καὶ ὅτι, παρ' ὅσα ἀκούω καὶ ἀναγινώσκω περὶ αὐτοῦ, εἶμαι ἱκανὸς νὰ δοκιμάσω τὴν εὐτυχίαν τῆς μεσημβρίας τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Βλέπω τὸ βλέμμα αὐτοῦ ἐστραμμένον πρὸς μακρὰν κειμένην ὑπόλευκον θάλασσαν, πρὸς παρακτίους βράχους, ἐπὶ τῶν ὁποίων κεῖται ὁ ἥλιος, ἐνῶ μικρὰ ζῶα παίζουσι ἐντὸς τοῦ φωτός του ἀσφαλῶς καὶ ἡσύχως ὅπως τὸ φῶς καὶ τὸ βλέμμα ἐκεῖνο. **Τοιαύτην εὐδαιμονίαν δύναται νὰ αἰσθάνῃ μόνον ὁ πάσχων διηνεκῶς.** Εἶναι εὐδαιμονία ὀφθαλμῶν, πρὸ τῶν ὁποίων ἡ θάλασσα τῆς ὑπάρξεως ἔγινε γαληνιαία καὶ οἷτινες δὲν δύνανται νὰ κορεσθῶσι πλέον ἐπὶ τῇ θέῃ τῆς ἐπιφανείας καὶ τῆς πολυχρώμου, τρυφερᾶς, φρικιαστικῆς ἐπιδερμίδος τῆς θαλάσσης. **Οὐδέποτε ἄλλοτε ὑπῆρξε τοιαύτη μετριοφροσύνη ἡδονῆς.**»

Ἡ πρωταρχικὴ ἡδονὴ καὶ ἡ βᾶσις ἀπάντων τῶν ἡδονικῶν συναισθημάτων εἶναι κατὰ τὸν Ἐπίκουρον ἡ **σωματικὴ ἡδονή, ἡ ἀπόλαυσις τῶν αἰσθήσεων.** Ἐκτοπιζομένων τῶν αἰσθήσεων, λέγει ὁ φιλόσοφος οὗτος, ἡ ἡδονὴ εἶναι ἀδιανόητος. Ὁ δὲ μαθητὴς αὐτοῦ Μητρόδωρος ἐκφράζεται ἀκόμη πραγματιστικώτερον ἐν προκειμένῳ. Πάσης ἀξίας ἀρχὴ καὶ ρίζα εἶναι ἡ κοιλία, πάντα δὲ τὰ κατὰμεστα σοφίας

και μεγαλοποιημένα ζητήματα ἀπολήγουσιν εἰς αὐτήν Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Μητροδώρου εἶναι ἀσφαλῶς ὀρθότερος τοῦ τῶν «ἰδεολόγων» ἢ μᾶλλον «φαντασιοκόπων», διότι ἡ ἰδεολογία αὐτῶν δὲν στηρίζεται εἰς τὸ ἔδαφος τῆς πραγματικότητος. Μήπως θὰ εἶναι τὰ ἄνθη καὶ οἱ καρποὶ ὀλιγώτερον ὠραῖοι, ἐὰν ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ῥίζα τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀξίας τῶν ὀφείλωνται εἰς τὴν γῆν;

Ὁ ἔπαινος οὗτος τῆς αἰσθησιακῆς ἡδονῆς ὑπήρξε πρὸ παντὸς ἢ αἰτία, δι' ἣν κατηγορήθησαν ὁ Ἐπίκουρος καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ καὶ κατηγοροῦνται ἀκόμη καὶ σήμερον. Ἄλ' εἶναι τελείως ἀδικος ἡ μομφὴ αὕτη. Διότι ὁ Ἐπίκουρος δὲν θεωρεῖ, ὡς ὁ Ἀρίστιππος, ὡς ὑψιστον ἀγαθὸν ἀποκλειστικῶς τὴν σωματικὴν ἀπόλαυσιν. Πολὺ ἀνωτέρα εἶναι δι' αὐτὸν ἡ ψυχικὴ ἡδονή, ἣτις ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει λογίζεται ὡς ἀταραξία.

Χαρακτηρίζοντες, λέγει ὁ Ἐπίκουρος εἰς ἐπιστολὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν Μενοικέα, τὴν ἡδονὴν ὡς ὑψιστον ἀγαθόν, δὲν ἐννοοῦμεν τὰς ἡδονὰς τῶν ἀβροδαιτίων καὶ τῶν ἀσώτων, οὐδὲ τὴν αἰσθησιακὴν ἐν γένει ἀπόλαυσιν, ὡς πιστεύουν πολλοὶ τινες ἢ διαστροφεῖς τῶν ἀρχῶν μας, ἀλλὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ σώματος ἀπὸ παντὸς πόνου καὶ τὴν ἀπὸ πάσης ὀδύνης καὶ ἀγωνίας ἀπελευθέρωσιν τῆς ψυχῆς. Εὐχάριστον ζωὴν δὲν παρέχουν αἱ εὐτυχία καὶ τὰ συμπόσια ἢ ὁ ἔρως πρὸς τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, ἀλλ' ὁ νήφων λογισμὸς, ὁ διερευνῶν τὰς αἰτίας τῆς δράσεώς μας καὶ τὰς προλήψεις, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἡ ψυχὴ βασανίζεται. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖται πρὸ παντὸς σύνεσις, ἐξ ἣς γεννῶνται πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀρεταί. Ὁ Ἐπίκουρος παρατηρεῖ μάλιστα ἐν προκειμένῳ, ὅτι εἶναι προτιμότερον γὰ εἶναι τις δυστυχῆς μετὰ συνέσεως ἢ εὐτυχῆς μετ' ἀφροσύνης. Μικρὰν τινα εὐτυχίαν δύναται γὰρ δώσῃ ἢ συγκυρία εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ὀψίστην καὶ εὐγενε-

στάτην εὐδαιμονίαν ἐξασφαλίζει εἰς ἑαυτὴν καὶ διαφυλάσσει μόνον ἢ νόησις.

Κατὰ ταῦτα,, βασικὸν σημεῖον δὲν εἶναι ἡ σωματικὴ, ἀλλ' ἡ πνευματικὴ κατάστασις. Εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν Κυρηναϊκῶν, ὅτι οἱ σωματικοὶ πόνοι εἰναισφοδρότεροι καὶ δριμύτεροι τῶν ψυχικῶν, ἀπαντᾷ ὡς ἐξῆς ὁ Ἐπίκουρος: Πλάνη δεινὴ! Τὸ σῶμα πάσχει μόνον ἐκ παρόντων κακῶν, ἐνῶ ἡ ψυχὴ ὑποφέρει ἐκ τῶν κακῶν τοῦ παρόντος, τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Ἐν ὁμοίᾳ δὲ σχέσει εὐρίσκονται τὰ πνευματικὰ πρὸς τὰ σωματικὰ ἀγαθὰ. Ἐξ ἄλλου ἡ αἰσθησιακὴ ἡδονὴ «ἡ σαρκικὴ ἀπόλαυσις,» ὡς καλεῖ αὐτὴν ὁ Ἐπίκουρος, οὐδέποτε καταστέλλεται κατὰ τὴν βραχεῖαν ζωὴν μας. Μόνον ἢ νόησις δύναται νὰ διάγῃ ἀρμονικῶς τέλειον βίον, μὴ ἔχοντα ἀνάγκην τῆς ἀπεριορίστου διαρκείας τοῦ χρόνου.

Καίτοι ἡ ἀπόλαυσις θεωρεῖται ὡς μόνος ἀξιὸς ἐπιδιώξεως σκοπὸς πάσης σκέψεως καὶ δράσεως ἀνθρωπίνης, ὁ Ἐπίκουρος δὲν παραδίδεται τυφλῶς εἰς πᾶσαν οἰανδὴποτε ἡδονήν. Πᾶσα ἡδονὴ εἶναι φυσικόν τι, πᾶσα δὲ ὀδύνη κακόν. Ἄλλ' ἡ συμπεριφορὰ ἡμῶν πρέπει νὰ στηρίζεται εἰς λογικὴν τινα στάθμισιν τῶν πραγμάτων, ἣτις ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ καὶ τὰς σχετικὰς συνεπείας πρὸ ὀφθαλμῶν. Ὑπάρχουσι περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡδονὴ τις ἐξαγοράζεται δι' ἐκτοπισμοῦ ἄλλης ἡδονῆς ἢ καὶ δι' ὀδύνης. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλαι, καθ' ἃς δυνάμεθα ν' ἀπομακρύνωμεν ὀδύνην τινὰ δι' ἄλλης ὀδύνης ἢ δι' ἀποφυγῆς ὀλεθρίας τινὸς ἡδονῆς. Ὅθεν ὀφείλομεν νὰ ἐπισκοπῶμεν καὶ νὰ ζυγίζωμεν τὰ πάντα διὰ τῆς συνέσεως, ἣν ἐκτιμᾷ καὶ ἐξαίρει ὁ Ἐπίκουρος ὑπὲρ πᾶν ἄλλο.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐρειδόμενος ὁ φιλόσοφος οὗτος, συνιστᾷ τὴν αὐτάρκειαν, τὴν λιτότητα καὶ τὴν ἐγκράτειαν, τὴν ἀποφυγὴν πολυδαπάνων καὶ ἀκολάστων ἀπολαύσεων ἐπὶ τῷ τέλει, ὅπως διατηρηθῇ ἀκμαία ἡ ὑγεία καὶ δροσερὸς ὁ ἐρεθισμὸς τῶν ἡδονῶν. Ἐὰν θέλῃς, γράφει ὁ Ἐπίκουρος

πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Ἰδομενέα, εἰς τὸν θέλησιν να καταστήσῃς πλούσιον τοῦ Πυθοκλή, δὲν πρέπει ν' αὐξήσῃς τὴν περιουσίαν του. ἀλλὰ νὰ ἐλαττώσῃς τὰς ἐπιθυμίας του.

Ἄλλως τε, διὰ νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι καὶ ν' ἀποφεύγωμεν τὴν ὀδύνην, δὲν χρειαζόμεθα πολλὰ πράγματα. Ὅλα τὰ λοιπὰ ἢ εἶναι φυσικά, ἀλλ' ὄχι καὶ ἀναγκαῖα, ὡς εἶναι ἐκεῖνα, ἅτινα παρέχουν εἰς τὴν ζωὴν μας ποικιλίαν τινά, τὰ εὐγευστα φαγητὰ ἐπὶ παραδείγματι, ἢ δὲν εἶναι οὔτε φυσικά οὔτε ἀναγκαῖα, ἀλλ' ἀξία αὐτῶν στηρίζεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν φαντασίαν μας, ὡς εἶναι π. χ. οἱ στέφανοι εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ σταδιοδρομίᾳ τὰ ἀγάλματα.

Εἰς τὰς ὑπερόχους ἐκείνας ἐπιστολάς πρὸς τὸν Λουκίλιον γράφει τὰ ἐξῆς ὁ Σενέκας: «Πᾶς ὅστις καταφεύγει εἰς τὸν Ἐπίκουρον, ὅπως εὖρη παρ' αὐτῷ ἐπικάλυμμα τῶν ἀκολάστων διαθέσεών του, ἀπογοητεύεται εὐθύς ἐξ ἀρχῆς. «Εἰσέλθετε εἰς τὸν κῆπόν μου καὶ ἀναγνώσατε τὸ ἐπίγραμμα μου: Ξένοι, ἢ διαμονὴ ἐδῶ εἶναι εὐχάριστος. Ὡς ὑψιστον ἀγαθὸν θεωροῦμεν τὴν ἡδονήν.» Πρόθυμος εἶναι καὶ ἀξιέραστος ὁ τοῦ ἐνδιαιτήματος τούτου φύλαξ. Θὰ σὲ φιλοξενήσῃ μὲ κρίθινον ἄρτον, θὰ σοῦ προσφέρῃ ἀφθονὸν ὕδωρ καὶ θὰ σοῦ ἀπευθύνῃ τὴν ἐρώτησιν: Εἶσαι εὐχαριστημένος, ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴν ποῦ σοῦ ἔκαμα; Ὁχι! Ὁ κῆπος οὗτος δὲν διερεθίζει τὴν ὄρεξιν, τὸναντίον καταστέλλει τὴν πείναν. Δὲν αὐξάνει τὴν δίψαν δι' αὐτῆς ταύτης τῆς πόσεως, ἀλλὰ τὴν σδύνει διὰ φυσικοῦ μέσου, ὅπερ ἔχει πλὴν τῶν ἄλλων καὶ τὸ πλεονέκτημα νὰ εἶναι πάρα πολὺ εὐθηνόν. Εἰς τὴν ἀπόλαυσιν ταύτην ἐγήρασα καὶ ἐγώ».

Ἐνῶ οἱ λοιποὶ φιλόσοφοι, πρὸ πάντων δὲ οἱ Στωϊκοί, θεωροῦσιν ὡς ὑψιστον ἀγαθὸν τὴν ἀρετὴν, ὁ Ἐπίκουρος ἐκλαμβάνει αὐτὴν ἀποκλειστικῶς ὡς μέσον πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ὑψίστης εὐδαιμονίας, τουτέστι τῆς ἡδονῆς. Ἐάν, — λέγει ὁ Ἐπικούρειος παρὰ Κικέρωνι, — αἱ ὠραῖαι καὶ θαυμάσιαι

ἀρεταί σας εἰς οὐδεμίαν δύνανται νὰ σᾶς ἐδηγήσωσιν ἡδονήν, οὐδεὶς θὰ λογίσῃ αὐτὰς ὡς ἐλκυστικὰς καὶ ἀξίας ἐπαίνου. Ἡ τέχνη τοῦ ἰατροῦ δὲν ἐκτιμᾶται χάριν ἑαυτῆς, ἀλλὰ διότι παρέχει ὑγείαν. Ἡ τέχνη τοῦ ναυκλήρου δὲν ἐπαινεῖται χάριν ἑαυτῆς, ἀλλὰ λόγῳ τῆς ὠφελείας αὐτῆς εἰς τὴν ναυτιλίαν. Οὕτω καὶ ἡ σοφία ἐκείνη, ἣτις δέον νὰ θεωρηθῇ μόνον ὡς τέχνη τοῦ ζῆν, στερεῖται πάσης ἀξίας, εἰς τὴν προέρχεται ἕξ αὐτῆς θετικὸν ἀποτέλεσμα. Τὴν σοφίαν ταύτην ποθοῦμεν μόνον ὡς παράγοντα, παρασκευάζοντα καὶ παρέχοντα ἡδονήν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ οὐχὶ χάριν ἑαυτῶν ἐπιζητοῦνται αἱ ἐκ τῆς σοφίας ἀρεταί: ἡ ἐγκράτεια, ἡ ἀνδρεία ἡ δρᾶσις, ἡ δικαιοσύνη, αἱ τέσσαρες δηλονότι θεμελιώδεις ἀρεταί τῆς ἀρχαιότητος:

Πρῶτον ἡ ἐγκράτεια. Διότι αὕτη θέτει τὴν δρᾶσιν ἡμῶν ὑπὸ τὸ ἔλεγχον τῆς νοήσεως, ἀφίνει δὲ ἡμᾶς ν' ἀπολαμβάνωμεν ἐν μέτρῳ τὰς ἡδονὰς οὕτως, ὥστε οὐδεμία γεννᾶται ἕξ αὐτῶν ὀδύνη.

Δεύτερον καὶ τρίτον, ἀνδρεία καὶ δρᾶσις. Διότι οὔτε ἡ ἐκτέλεσις ἔργου τινός, οὔτε ὁ πόνος, οὔτε ἡ ὑπομονή, οὔτε ὁ κόπος καὶ ἡ ἀγρυπνία, ἡ τόσον πολυθρύλητος φιλεργία καὶ ἐπιμέλεια, μᾶς ἐλκύει χάριν ἑαυτῆς. Ἀσκοῦμεν τὰς ὑπερόχους ἀρετὰς ταύτας, ὅπως ζῶμεν ἄνευ ἀγωνίας καὶ φόβου καὶ προφυλάσσωμεν κατὰ δύναμιν τὴν ψυχὴν μας ἀπὸ τοῦ κακοῦ.

Τέταρτον, ἡ δικαιοσύνη. Διότι ἡ ἀτιμία θασανίζει τὴν ψυχὴν διὰ τῆς ἀπλῆς παρουσίας της. Ὅσᾳκις αὕτη προβαίνει εἰς ἐπιχείρησιν τινα, δὲν εἶναι βεβαία, παρὰ πᾶσαν προφύλαξιν, ὅτι δὲν θ' ἀνακαλυφθῇ. Κατὰ κανόνα αἱ πράξεις τῶν ἀδεκούντων ἐγείρουσιν τὴν ὑπόνοιαν κατ' ἀρχάς, κατόπιν ἀρχίζουν αἱ διαδόσεις, ἐπακολουθεῖ ὁ κατηγοροῦν καὶ τέλος ἐμφανίζεται ὁ δικαστής. Ἦδη οἱ ἀνίκανοι καὶ ἀδέξιοι, οἱ προβαίνοντες εἰς ἀνηθίλους ἐνεργείας, δὲν ὠφελοῦνται πολὺ ἐξ αὐτῶν, διότι δὲν δύναται νὰ φέρουν εἰς πέρας τὰ σχέδιά των.

Ἐπιεικῶς καὶ εἰς ἡν ἔτι περίπτωσιν ἀποκτήσουσιν τι ἐκ τῆς ἐγκληματικῆς δράσεώς των δὲν εἶναι ἱκανοὶ γὰρ τὸ διατηρήσουσιν.

Ἐπιεικῶς καὶ αὐτὴ αὐτὴ ἡ δύναμις τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πλούτου ἀρμόζει περισσότερον εἰς εὐγενῆ συναισθήματα ἔχουσαν ψυχὴν, διότι οἱ αὐτῶν ἀποκτᾶ τις τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν ἀγάπην τῶν ἀνθρώπων, ἧτις εἶναι μέγιστον διὰ τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην ἀγαθόν.

Κατὰ ταῦτα, δὲν καθιστᾶ τὸν ἄνθρωπον εὐδαιμόνα αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἀρετὴ, ἀλλὰ μόνον τὸ ἐξ αὐτῆς προερχόμενον ἡδονικὸν συναίσθημα. Ὁ τρόπος δὲ καθ' ὃν ὁ Ἐπίκουρος συνδέει τὴν ἀρετὴν πρὸς τὴν ἡδονὴν δεικνύει τὸ κατωτέρω ἀπόφθεγμα του: Εὐχάριστος ζωὴ εἶναι ἀδύνατον γὰρ ὑπάρξει ἄνευ συνέσεως, καλοκάγαθίας καὶ δικαιοσύνης, δυσάρεστος δὲ ζωὴ μετὰ τῶν ἀρετῶν τούτων εἶναι ἀδιανόητος. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ ἡδονὴ εἶναι τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς ἐπικουρείου φιλοσοφίας. Ἀφειρητρία καὶ σκοπὸς τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας εἶναι ἡ ἡδονὴ, δηλαδὴ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ παντὸς πόνου τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Ὁλόκληρος ἡ διδασκαλία τοῦ Ἐπικούρου ἐπιδιώκει ἓν καὶ μόνον, τουτέστι γὰρ παράσχη διὰ τῆς μελέτης τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ψυχικοῦ κόσμου εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ὑψίστου τούτου ἀγαθοῦ. Ὁ Ἐπίκουρος ὑπισχνεῖται εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ὅτι, ἔάν οὗτοι εἶναι ἱκανοὶ γὰρ ἐνστερνισθῶσι τὰς ἀρχὰς του, θὰ ζήσουσιν μετὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς θεοί.

Εἰς τὴν ὑψίστην βαθμίδαν τῆς σοφίας, τοῦ ζῆν δὲν δύναται γὰρ ἐξυψωθῆ ὅστισδήποτε. Ἀπαιτεῖται εὐφυΐα καὶ ἀσκησις. Ἀλλ' ὅστις ἄπαξ κατώρθωσε γ' ἀνέλθῃ εἰς αὐτήν, κατέχει τὴν σοφίαν ταύτην ὡς ἀφθαρτὸν ἰδιότητα καὶ μετ' αὐτῆς τὴν εὐδαιμονίαν. Καίτοι ὁ σοφὸς δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένος παθῶν, οὐδ' ἀπρόσιτος εἰς εὐγενεῖς θυμικὰς κινήσεις, δὲν ταρασσεται παρ' αὐτῶν ἡ ψυχικὴ γαλήνη του. Καίτοι δὲ δὲν ἀπαξιοῖ τὴν ἀπόλαυσιν, εἶναι κύριος τῶν ἐπιθυμιῶν του καὶ

ἱκανὸς γὰρ θέτη χαλινὸν εἰς αὐτάς. Ὁ σοφὸς δύναται γὰρ ζῆ με ἄρτον καὶ ὕδωρ καὶ ὄμωσ γὰρ εἶναι τόσον μακάριος, ὅσον ὁ Ζεὺς. Ὁ σοφὸς ἀποφεύγει τὰ πάθη ἐκεῖνα, τὰ καταστρέφοντα τὴν ἡρεμίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς ζωῆς! Ὁ σοφὸς δὲν ἐκλιπαρεῖ ἀξιώματα καὶ τιμὰς, οὐδ' ἐνδιαφέρεται, διὰ τὴν περὶ αὐτοῦ γνώμην τῶν ἀνθρώπων. Ἄρκει γὰρ μὴ καταφρονῆται παρ' αὐτῶν, διότι ἐν περιπτώσει καταφρονήσεως διατρέχει κίνδυνον καὶ αὐτῇ ἢ προσωπικῇ του ἀσφάλεια. Ὁ σοφὸς φέρει μετὰ ψυχικῆς γαλήνης πᾶσαν κατ' αὐτοῦ ἐπιρριπτομένην κατηγορίαν καὶ μομφήν, καίτοι δὲ διαθέτει αὐτὸν δυσαρέστως ἢ ἀδικία, τὸ συναίσθημα ὄμωσ αὐτοῦ δὲν ἐκφυλίζεται εἰς ἀγανάκτησιν καὶ ὀργήν, ἥτις θὰ παρέβλαπτε τὴν ψυχικὴν του ἰσορροπίαν.

Εἶναι φιλεύσπλαγχνος πρὸς τοὺς δούλους καὶ συγχωρεῖ τοὺς ἱκανοὺς καὶ χρησίμους ἐξ αὐτῶν, ὅσάκις σφάλλονται.

Ὁ σοφὸς καὶ μόνος οὗτος ἔχει ἀκράδαντον πεποίθησιν εἰς τὰς ἀρχάς του. Μόνον οὗτος πράττει τὸ ὀρθὸν προσηκόντως. Μόνον οὗτος δύναται γὰρ εἶναι εὐγνώμων, λέγει ὁ Μητρόδωρος.

Ὁ σοφὸς δὲν δυσανασχετεῖ, ὅσάκις λέγουν εἰς αὐτόν, ὅτι ὑπάρχουν ἄλλοι σοφώτεροι. Οὐδένα φθονεῖ διὰ τὰ γαθά του, εἰς τὰ ὅποια οὐδεμίαν ἀποδίδει σημασίαν. Καὶ ὄμωσ δὲν ζῆ ὡς κυνικὸς ἢ ὡς ἐπαίτης.

Ὁ σοφὸς ἐπιδιώκει τὸ κέρδος, ἀλλὰ μετὰ συνέσεως. Δὲν περιφρονεῖ τὸν διὰ τῆς τέχνης ἐξωραϊσμὸν τῆς ζωῆς, Στολίζει τὸν οἶκον αὐτοῦ με ἀγάλματα καὶ με εἰκόνας· ἐφ' ὅσον δύναται, ἀλλὰ καὶ ἐὰν δὲν ἔχη τὰ μέσα, εἶναι ἐξ ἴσου εὐτυχής.

Δι' αὐτὸν ἢ αὐτάρκεια δὲν συνίσταται εἰς τὸ ὅτι χρειάζεται ὀλίγα, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι ἀρκεῖται εἰς ὀλίγα.

Γνωρίζει γὰρ ὑποκύπτῃ εἰς τὸ ἀναπόδραστον, ἀλλὰ καὶ γὰρ διευθύνη τὴν τύχην του δι' αὐτοκαθορισμοῦ.

Οὐδόλως φροντίζει περὶ τῆς εἰμαρμένης αὐτοῦ μετὰ θάνατον. Ὁ σοφὸς δὲν φοβεῖται τὸν θάνατον, τοῦναντίον τὸν ποθεῖ, προκειμένου ν' ἀπαλλαγῆ ἀφορήτων δεινῶν. Ἐν τούτοις εἶναι σπανία ἢ ἐν λόγῳ περίπτωσις, διότι ὁ σοφὸς ἔχει τὸ σθένος καὶ τὴν δύναμιν νὰ εἶναι εὐτυχῆς καὶ ὅταν ἀκόμη κατατρώχεται ὑπὸ σωματικῶν πόνων. Εἶναι γελοῖον, λέγει ὁ Ἐπίκουρος, νὰ καταφεύγωμεν εἰς τὸν θάνατον, ἕνεκα κόρου, ὅταν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι διὰ τοῦ τρόπου τοῦ βίου μας γινώμεθα ἀφορμὴ τοῦ κόρου τούτου καὶ τῆς ἀηδίας πρὸς τὴν ζωὴν.

* *
*

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω βλέπομεν σαφῶς, ὅτι ὀλόκληρος ἡ ἠθικὴ αὕτη ἔχει ἐκδεδηλωμένον εὐσεβιστικὸν χαρακτήρα, ὡς τονίζει ὁ Kaerst. Πᾶσα ζωηρά, εὐεργετικὴ δράσις, ἀποσκοποῦσα τὸν ἐκτοπισμὸν ἀντιστάσεων, δὲν δύναται νὰ συναρμονισθῆ πρὸς τὴν ἡρεμον θεωρητικὴν ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς μετὰ τὴν γαλήνην, ἣτις ὀφείλεται εἰς τὸ συναίσθημα τῆς ἰδίας ἐσωτερικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἐλευθερίας. Τὸ ὅτι ἡ ἠθικὴ τῶν Ἐπικουρείων τυγχάνει ἐγωϊστικῆ, εἶναι ἀμφίβολον. Ἐκτὸς ἐὰν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῆ ἐγωϊσμὸς ἢ κατεύθυνσις ἐκείνη τῆς σκέψεως ἢ σκοποῦσα τὴν ὑψίστην μὀρφωσιν τοῦ ἰδίου ἀτόμου ἀπὸ πάσης ἀπόψεως: σωματικῆς, διανοητικῆς, ἠθικῆς. Ἄλ' ἡ τοιαύτη μὀρφωσις δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ διὰ ζωηρᾶς ἐπικοινωνίας πρὸς τὸν ἐκτὸς κόσμον, πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν κοινωνίαν. Ἡ τοιαύτη δ' ἐπικοινωνία δύναται μὲν νὰ διαταράσῃ διαρκῶς τὴν ἐσωτερικὴν ἀρμονίαν καὶ ἡρεμίαν τῆς ψυχῆς. ἀφ' ἑτέρου ὁμως ἐπιρρωνύει ἐκ νέου ἐκάστοτε τὰς δυνάμεις τοῦ ἀτόμου, τὰς ἀναγκαίας πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ψυχικῆς ἀρμονίας καὶ εἰρήνης.

Ὁ Goethe δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς παράδειγμα τοιαύτης ἐγωϊστικῆς ἠθικῆς.

Οἱ Ἐπικούρειοι ἐπιδιώκουν τὸν ἀνεπίτευκτον σκοπὸν τῆς ἀπολύτου ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς τελείας ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως. Τὸ ὅτι εἶναι ἀδύνατον τοῦτο, δεικνύει τόσο ἡ βιολογικὴ ὁσον καὶ ἡ κοινωνιολογικὴ ἔρευνα τῶν πραγμάτων. Σύγχρονος βιολόγος (1) ἀποφαίνεται ὡς ἑξῆς ἐν προκειμένῳ. «Ὁ ἀνθρώπος δὲν ὀφείλει ὅ,τι εἶναι εἰς τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ αἴγλην, ἀλλ' εἰς τὴν συνεργίαν πάντων, ὃ δὲ ἀπὸ τῆς συνεργίας ταύτης ἀπομονούμενος, εὐκόλως δύναται νὰ ἐκφυλισθῆ εἰς ἀνάπηρον τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας μέλος. Κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην καὶ αὐτὸς ὁ Goethe, ἔστις ὡς ὕψιστον ἀγαθὸν ἐθεώρει τὴν ἀτομικότητα, ἐκάλει ἑαυτὸν περὶ τὸ τέρμα τοῦ βίου τοῦ ὀμαδικὸν ὄν, φέρον τὸ ὄνομα Goethe. Εἶναι δύσκολον νὰ εἶναι τις ἀτομικότης ἐντὸς ἀποκεκλεισμένου κήπου. Μοῖ φαίνεται δὲ ὅτι εἶναι πολὺ ἀξιοπρεπέστερον νὰ διατηρήσῃ τις τὴν ἑαυτοῦ ἀτομικότητα παλαίων καὶ ἀγωνιζόμενος κατὰ τοῦ ἐκτὸς κόσμου.»

Ἄλλ' ὁ Ἐπίκουρος δὲν ἀπομονοῦται τελείως. Ὁ φιλόσοφος οὗτος θεωρεῖ ἀξίαν ἐπιδιώξεως τὴν ἐπὶ ἐλευθέρας ἐκλογῆς στηριζομένην σύναψιν σχέσεων, δυναμένων νὰ καταστήσουν τὸ ἄτομον πλουσιώτερον ψυχικῶς. Ἐντεῦθεν ἡ λατρεία τῆς φιλίας, ἣτις ἠσχεῖτο ἐν τῇ Ἐπικουρείῳ Σχολῇ. «Τὸ νὰ συνδέεται τις μετ' ἀτόμων, ἐχόντων τὰς αὐτὰς ἰδέας καὶ ἀρχάς· τὸ νὰ εὐρίσκη εἰς τὰς διαθέσεις τοῦ φίλου ἀπήχησιν τῶν ἰδίων διαθέσεων· τὸ νὰ διευρύνῃ ἐν ἀμοιβαίᾳ ἀνταλλαγῇ σκέψεων, αἰσθημάτων καὶ εὐγενῶν πράξεων τὸ ἀπηχητικὸν ἕδαφος τῶν ἡδονικῶν συναισθημάτων του, δέον νὰ θεωρηθῆ, κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἐπικούρου, ὡς κύριος καὶ θεμελιώδης τῆς φιλίας σκοπός.» Πόσον ὁ Ἐπίκουρος ἐγνώριζε τὴν ἀξίαν τῆς φιλίας δεικνύουν καταφανῶς διάφορα ἀποφθέγματα του :

(1) Müller-Lyer. Die Phasen der Kultur. 1908.

Ἐκ πάντων ἐκείνων, ἅτινα προσφέρει ἡ σοφία διὰ τὴν εὐδαιμονίαν ὀλοκλήρου τῆς ζωῆς, τὸ ὑψιστον εἶναι ἡ φιλία. Διὰ τὸν Ἐπίκουρον εἶναι σημαντικώτερον τὸ ζήτημα μὲ ποῖον τρώγομεν καὶ πίνομεν ἢ τὸ τί πρέπει νὰ τρώγωμεν καὶ νὰ πίνωμεν, διότι ἀνευ φίλου ἡ ζωὴ εἶναι σιτισμὸς λύκου ἢ λέοντος. Δὲν πρέπει νὰ ἐκλέγωμεν ὡς φίλους μας οὔτε τοὺς φορτικούς οὔτε τοὺς ἀναποφασίστους. Ἐν τούτοις χάριν ἀποκτήσεως τῆς φιλίας, πρέπει νὰ διακυνδυνεύωμέν τι. Χάριν τοῦ φίλου σου ὀφείλεις ἐν ἀνάγκῃ νὰ ὑποστῆς καὶ τοὺς σφοδρότεροὺς πόνους καὶ νὰ μὴ φοβηθῆς οὐδ' αὐτὸν τὸν θάνατον. Ἐκ τῆς φιλίας, ὡς ἀντιλαμβάνονται καὶ ἀσκοῦσιν αὐτὴν οἱ Ἐπικούρειοι, δὲν γεννᾶται μόνον ἀλληλεγγύη, ἥτις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων εἶναι αὐτονόητος, ἀλλὰ καὶ ἀμοιβαία πρόοδος καὶ ἐξύψωσις. «Ὁ φίλος εἶναι διὰ τὸν φίλον βέλος καὶ πόθος πρὸς τὸ ὑψιστον.»

Ἡ μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπικοινωνία, καὶ εἰς ἣν ἔτι περιπτώσιν εἶναι αὕτη ἀπλή ἐπικοινωνία ἰδεῶν, θεωρεῖται πολύτιμος ὑπὸ τοῦ Ἐπικούρου καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως, δηλαδὴ ὄχι μόνον ὡς ἀκραιφνῆς φιλία, ὡς ἀνταλλαγὴ σκέψεων καὶ φιλικῶν ἐκδουλεύσεων, Ὄφείλομεν, λέγει ὁ φιλόσοφος οὗτος νὰ συμβουλευώμεθα ἐκάστοτε τοὺς ἐναρέτους ἀνθρώπους καὶ νὰ ἐνεργῶμεν πάντοτε, ὡς ἐὰν ἔβλεπον ἡμᾶς διαρκῶς.

Ὁ Ἐπίκουρος δὲν σκέπτεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὡς πρὸς τὸν γάμον καὶ τὴν οἰκογένειαν. Θὰ ἦτο, λέγει, διὰ τὸν σοφὸν προτιμότερον ν' ἀποφύγῃ τὸν γάμον, διότι οὗτος εἶναι λίαν ἐνοχλητικὸς διὰ τὸν διανοούμενον. Μετὰ ζωηρῶν χρωμάτων καὶ φθόγγων περιγράφει τὰς καταστρεπτικὰς συνεπείας τοῦ ἔρωτος ὁ Λουκρήτιος. Ὁ ἔρως δὲν διαδιβρώσκει μόνον τὴν ἡρεμίαν τῆς ψυχῆς καὶ πᾶσαν δύναμιν τῆς: Εἰσαι ἠναγκασμένος νὰ ζῆς ὑπὸ ξένα νεύματα. Ζητοῦνται ἐγγυήσεις, καθήκοντα παραλείπονται καὶ διασύρονται ὄνομα καὶ τιμὴ. Ἄντ' αὐτῶν διαχέουσι ὄσμην τὰ ἀρώματα καὶ ἐξαστρά-

πτουν εἰς πόδας κομψοὺς τὰ ὑποδήματα τῆς Σικυῶνος. Ἐντὸς χρυσῶν πλασιῶν λάμπουν οἱ πράσινοι σμάραγδοι. Τὰ ἐντίμως ἀποκτηθέντα χρήματα τῶν γονέων μεταβάλλονται εἰς στολισμὸν τῆς κεφαλῆς, εἰς κοσμήματα τῆς κόμης, εἰς ἀραχνοῦφάντους πέπλους τῶν Ἀλίνδων, εἰς λεπτεπίλεπτα ὑφάσματα τῆς Χίου, εἰς ἐνδύματα, ἀπεικονίζοντα τὰς κυανᾶς τῆς θαλάσσης μαρμαρυγᾶς. Ἡ τράπεζα εἶναι πλήρης καρυκευμάτων καὶ γευστικῶν φαγητῶν. Παιδικά, κύλικες, ἀρώματα, στέφανοι, ἀνθοδέσμα· θωπεύουν τὰς αἰσθήσεις ποικίλως ἐναλλασσόμενοι. Ἄλλ' ὅλα αὐτὰ εἶναι μάταια! Ἦδη ἐξ αὐτῆς τῆς πηγῆς τῶν ἡδονῶν γεννᾶται ἡ πικρία, ἣτις σὲ κάμνει ἐν μέσῳ τῶν ἀνθέων ν' ἀγωνιᾶς. Ἴσως αἰσθάνεσαι καὶ τύψεις τῆς συνειδήσεως, διότι διαρρέει ἐν ἀργίᾳ καὶ χλιδῇ ἡ ζωὴ σου. Ἡ ζηλοτυπία κατατρώγει τὰ στήθη σου, ὅταν ἡ τρυφερὰ σύζυγος στρέφῃ πρὸς ἄλλους τὰ βλέμματά της καὶ φαντάζεσαι, ὅτι βλέπεις πρὸς τούτοις καὶ ἰχνη μειδιάματος. Καὶ αὐτὸς ὁ ἀμοιβαῖος ἔρωσ εἶναι ἤδη κατάμεστος ὀδυνῶν, ὅταν δὲ εἶναι μονομερῆς, τὰ κακὰ εἶναι ἀναρίθμητα. Πρόσεξε λοιπὸν νὰ μὴ πέσης εἰς τὰ δίκτυα τοῦ μικροῦ πτερωτοῦ θεοῦ, διότι εἶναι εὐκολώτερον ν' ἀποφύγῃς τὰ βέλη του ἢ νὰ θραύσῃς τὰς φοβερὰς του ἀλύσεις».

Τὸ ὅτι δι' ἡμᾶς τοὺς νέους ἀνθρώπους αἱ γραμμαὶ αὐταὶ εἶναι μόνον ἡ γελοιογραφία τοῦ ἔρωτος, ἐννοεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ. Ἡ Ἑλένη Stöcker εἰς τὴν περισπούδαστον πραγματείαν «Die Liebe und die Fraueu» ὁμιλεῖ θαυμασίως περὶ τοῦ ἀνθους τούτου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ὁ δὲ Göthe, ὁ δαφνοστεφῆς προφήτης τῆς συγχρόνου κοσμοθεωρίας μας, εὔρε καὶ πρὸς ἔκφρασιν τοῦ συναισθήματος τούτου τὰς καταλλήλους λέξεις: Γνωρίζεις τὸ λαμπρὸν δηλητήριο τοῦ ἀνικανοποιήτου ἔρωτος! Καίει καὶ ὀροσίζει, καταδιβρώσκει τὸν μυελὸν καὶ τὸν ἀναζωογονεῖ. Γνωρίζεις τὴν λαμπρὰν ἐπίδρασιν τοῦ τέλους ἱκανοποιηθέντος ἔρωτος; Συνδέει ὠραῖα τὰ σώματα,

ἂν καὶ ἐλευθερώνη τὰ πνεύματα. Αὐτὸς εἶναι ὁ πραγματικὸς ἔρως, ὅστις μένει πάντοτε ὁ ἴδιος πρὸς τὸν ἑαυτόν του, ὅταν τις παρέχη εἰς αὐτὸν τὰ πάντα ἢ ὅταν ἀρνηῖται τὰ πάντα εἰς αὐτόν.»

Τὸ ὅτι ὁ καθεὶς δὲν εἶναι προωρισμένος διὰ τὸν γάμον ὑπὸ τὴν ἐπίσημον καὶ πατροπαράδοτον αὐτοῦ μορφήν, εἶναι γεγονὸς ἀναμφήριστος. Ὅτι ἐπιτρέπεται ἢ εἶναι ἀναγκαῖον δι' ὄλους, δὲν ἐπιτρέπεται ἢ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον δι' ὠρισμένα πρόσωπα. Δὲν ἐπιτρέπεται ἢ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τοὺς παριστώντας ἀνωτέρους ἐκπροσώπους τῆς ἀνθρωπότητος καὶ καθοδηγοῦντος τοὺς συναθρώπους των εἰς ἰδεώδη, Οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἴσοι, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἀξίαν των, ἐπομένως δὲν εἶναι τοιοῦτοι ὡς πρὸς τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντά των.—

Ἐξ ἴσου ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἡρεμον ζωὴν τοῦ φιλοσόφου εἶναι καὶ ἡ ἀνάμιξις αὐτοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν σταδιοδρομίαν. Ἡ συμμετοχὴ εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς πολιτείας ἀπομακρύνει κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἐπικούρου τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν ἀληθῆ προορισμόν του, συνιστάμεγον ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ τῇ εὐδαιμονίᾳ. Μόνον ἐκεῖνος, ἡ φύσις τοῦ ὁποίου εἶναι τόσον ἀνήσυχος, ὥστε νὰ εἶναι δι' αὐτὸν ἀφόρητος ὁ ἰδιωτικὸς βίος, δύναται ν' ἀκολουθῆ τὸ θυελλῶδες πολιτικὸν στάδιον. «Ἀλλ' ἀκριβῶς ὁ ἀναγκαζόμενος νὰ ζῆ ἐν μέσῳ τοῦ ὄχλου, ὀφείλει νὰ συσπειροῦται εἰς ἑαυτόν.» Ὁ σοφὸς δέον ν' ἀσχολῆται μὲ τὴν πολιτικὴν, κατὰ τὸν Ἐπίκουρον, τότε μόνον ὅταν ἐπιβάλλωσι τοῦτο ἐξαιρετικαὶ περιστάσεις, δηλαδὴ δσάκις τίθεται ἐν ἀμφιβόλῳ, ἢ προσωπικῇ αὐτοῦ ἡσυχία καὶ ἀσφάλεια.

Ἡ ἐξασφάλισις τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου εἶναι ἡ μόνη ἀποστολὴ τῆς πολιτείας συγκροτηθείσης, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Ἐπίκουρος, δι' ἀμοιβαίων συμφωνιῶν, αἵτινες προφυλλάττουσιν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ πάσης βλάβης καὶ προσ-

βολῆς. Πᾶσα νόμιμος ὑποχρέωσις καὶ ἀσφάλεια στηρίζεται ἐπὶ συμφωνιῶν, γενομένων ἐπὶ τῇ βάσει φρονίμον ὑπολογισμοῦ ἀμοιβαίων ὠφελημάτων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πρώτη παρότρυνσις καὶ ἀποδοχὴ τῶν συμφωνιῶν τούτων δέον ἔσται ἀποδοθῶσιν εἰς ἀνθρώπους ἀνωτέρους τῶν κοινῶν· καὶ ἐπειδὴ οἱ ἀνώτεροι οὗτοι ἄνθρωποι εἶχον ὑπ' ὄψει πρὸ παντὸς τὸ ἴδιον ἐαυτῶν συμφέρον, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ νόμοι ἐθεσπίσθησαν ὑπὸ τῶν φρονίμων καὶ διὰ τοὺς φρονίμους, οὐχὶ ὅπως οὗτοι μὴ ἀδικῶσι, ἀλλ' ὅπως μὴ ἀδικῶνται.

Κατὰ ταῦτα τὸ δίκαιον δὲν ἀπορρέει ἐκ τῆς φύσεως ἀλλὰ γεννᾶται τὸ πρῶτον δι' ὠρισμένων νόμων, θεσπιζομένων ἐπὶ τῇ βάσει συμφωνιῶν. Ἄν πάντες ἦσαν εἰς θέσιν νὰ γνωρίζουν τί εἶναι ὠφέλιμον καὶ ἐπιβλαβὲς διὰ τὸν ἄνθρωπον, οἱ νόμοι θὰ ἦσαν περιττοί.

Εἰς τὰ ζῶα, ἐστερημένα τῆς ἰκανότητος τοῦ συνάπτειν συμφωνίας καὶ συμβόλαια, δὲν ὑπάρχει οὔτε δίκαιον οὔτε ἄδικον. Τοιοῦτον δὲν ὑπάρχει οὔτε εἰς τὰς ἀνθρωπίνας ἐκείνας φυλάς, αἵτινες δὲν ἠδυνήθησαν ἢ δὲν ἠθέλησαν νὰ προέλθωσιν εἰς συμφωνίαν ἀλληλεγγύης. Ὅθεν δίκαιον καὶ ἄδικον οὐδεμίαν ἔχουσιν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ σημασίαν. Τὸ ἄδικον δὲν εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ κακόν. Τὸ κακὸν ἐμφιλοχωρεῖ ἀποκλειστικῶς ἐν τῷ φόβῳ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀνηθίκου ἢ ἐγκληματικῆς πράξεως ἐν τῇ ἀγωνίᾳ τῆς ἀναμενομένης ποινῆς. Εἶναι δὲ ἤδη ἀρκετὴ ἡ τιμωρία ἐκείνη, ἢ ἀπομακρύνουσα ἀπὸ τὴν συνείδησιν τὸ ὑψιστον τῶν ἀγαθῶν τὴν ψυχικὴν γαλήνην.

Εἰς τὴν περίπτωσιν θεσπισθῆναι νόμος τις μὴ σκόπιμος διὰ τὴν κοινωνίαν, οὗτος δὲν συνδέεται πρὸς τὸ δίκαιον καὶ δὲν δύναται νὰ εἶναι ὑποχρεωτικός. Ἐάν τυχὸν ἐπέλθωσι νέα συνθήκαι καὶ καταστάσεις, οἱ νόμοι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἦσαν ὑπὸ ἄλλας συνθήκας καὶ καταστάσεις λυσιτελεῖς, χάνουν τὸν νόμιμον καὶ ὑποχρεωτικὸν χαρακτῆρά των. Μὲ ἄλλας λέξεις:

Δίκαιον καὶ νόμοι εἶναι σχετικαὶ ἔννοιαι, δὲν ἔχουν δ' ἀξίαν καὶ λόγον ὑπάρξεως παρὰ μόνον, ἐφ' ὅσον ἐξασφαλίζεται δι' αὐτῶν ἡ εὐημερία ἢ ἀποσοβῆται ἢ δυσπραγία τῶν ἀνθρώπων. Οἱ νόμοι δέον ἐκάστοτε νὰ σταθμίζωνται διὰ τοῦ δικαίου, ὅπερ γεννᾶται μεθ' ἡμῶν, πᾶσα δὲ νέα γενεὰ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐξελέγῃ τὸ δίκαιον τῆς προγενεστέρας καὶ νὰ τὸ ἀποδέχεται ἢ νὰ θέτῃ αὐτὸ ἐκποδῶν. Τὸ νομικὸν ἀξίωμα πάσης γενεᾶς εἶναι τὸ γνωστὸν ἀπόφθεγμα: «Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κύριος καὶ αὐτοῦ τοῦ Σαββάτου.»

* * *

Τοιαύτη εἶναι ἡ φιλοσοφία τῆς ἡδονῆς. Ἀφορμᾶται ἐκ τῶν αἰσθήσεων. Αὗται ἀποκαλύπτουν εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς Ἐπικουρείου Σχολῆς τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν ἀπολαμβάνουν χωρὶς νὰ τρέμωσι πρὸ τῶν φρικαλεοτήτων τοῦ Ἄδου καὶ χωρὶς νὰ ἐλπίζουσι εἰς μίαν πέραν τοῦ τάφου φανταστικὴν ἐπιδίωσιν τῆς ψυχῆς. Καίτοι ἐντρυφῶντες εἰς χρώματά, τόνους καὶ ἀρμονίας, εἶναι ὁμως ἱκανοὶ ν' ἀναδιβάξουσι τὸν αἰσθησιακὸν κόσμον εἰς περιωπὴν πνευματικοῦ καὶ ν' ἀπολαύουσι τῶν πνευματικῶν ἡδονῶν μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως. Εὐδαίμονες εἰς τὴν σκέψιν, τὴν γνῶσιν, τὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν, εἰς ἀποδοτικὰς καὶ ἀποδεκτικὰς σχέσεις μεθ' ὑπερόχων φίλων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, εὐθυμοὶ τόσον ὅταν ἀπολαμβάνουσι τὴν ζωὴν, ὅσον καὶ ὅταν τὴν ἐγκαταλείπουν, εἰς πάντα κύριοι καὶ νομοθέται πάντων, — τοιοῦτοι εἶναι οἱ Ἐπικουρείοι.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	σελ.	5
Ἐπίκουρος καὶ Ἐπικούρειοι	»	11
Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἐπικούρου	»	27
Ἡ παρ' Ἐπικούρῳ θεωρία τῆς γνώσεως	»	31
Ἡ Διδασκαλία τοῦ Ἐπικούρου περὶ τῆς φύσεως	»	41
Μία Μεσωδός: Οἱ Θεοί.	»	67
Ἡ Ἠθικὴ τοῦ Ἐπικούρου	»	73

ΟΥΣΙΩΔΗ ΤΥΠΟΓΡ. ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 9 ἀντὶ Αὐρίλιος γρ. Αὐρήλιος
ἀντὶ Λουκρίτιος » Λουκρήτιος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Usener, Epicurea. Leipzig 1887.

Huebner, Diogenis Laertii de vitis, dogmatis et apophthegmatis clarorum philosophorum libri decem. Leipzig 1828.

Zeller, Die Philosophie der Griechen 4 Auflage. Leipzig 1908.

Ueberweg, Heinze, Grundriss der Geschichte der Philosophie des Altertums, 8 Auflage. Berlin 1894.

Schwarz, Epikur, E : Charakterköpfe aus der antiken Literatur, Zweite Reihe. Leipzig 1910.

Guyau, La morale d' Epicure, Paris 1878.

Bahnsch, Des Epikureers Philodemus Schrift «περὶ σημείων καὶ σημειώσεων» Lyck 1879.

Martha, Le poème de Lucrèce. VII. Ed. Paris 1909.

Lucretius Varus, Von der Natur der Dinge. Übersetzt von Karl Ludwig von Knebel, (Reclam).

Liepmann, Die Mechanik der Leukipp=Demokritischen Atome (Leipziger Dissertation), Berlin 1885.

Fr. A. Lange, Geschichte des Materialismus. (Kröners Volksausgabe (Bd. I.). Leipzig.